

L'arxiu del Vescomtat de Cabrera i Bas, Comtat d'Osona i de Mòdica

EMMA LLACH I PALMADA
NEUS PUIG I AMAT

Quaderns de la Selva, 17

•
Any 2005

p. 189 a 206



• CENTRE D'ESTUDIS SELVATANS •

Els fons catalans de l'Arxiu de la Casa Ducal de Medinaceli estan formats per documentació d'una gran importància per a la nostra història. El seu interès és evident en tractar-se d'un conjunt molt complet d'arxius nobiliaris de les famílies més antigues i representatives de la Catalunya medieval. La Casa Ducal de Medinaceli ostenta els títols nobiliaris catalans que no van revertir a la corona, entre els quals el comtat d'Osona i els vescomtats de Cabrera i Bas. Els originals d'aquests fons documentals catalans es troben fora de les nostres terres, integrats dins del fons de la casa d'Aitona i formant part de l'arxiu de la Fundació Casa Ducal de Medinaceli –creada l'any 1978 per l'actual Duquessa de Medinaceli, Victoria Eugenia Fernández de Córdoba y Fernández de Henestrosa, i aprovada per ordre ministerial el 20 d'octubre de 1980–, en la qual va quedar-hi integrat l'Arxiu Ducal de Medinaceli (ADM). Dins de les finalitats de la Fundació Casa Ducal de Medinaceli es troba la conservació de l'ADM, així com promoure'n la investigació i estudis dels seus fons, alhora que manté assegurada la integritat de l'Arxiu Ducal sense que es puguin produir separacions o dispersions dels fons documentals que el formen. El setembre de 2002 varen arribar a Hostalric les còpies microfilmades del fons de la Casa d'Aitona, secció Cabrera i Bas, pertanyents a aquest fons.

El llinatge dels Cabrera

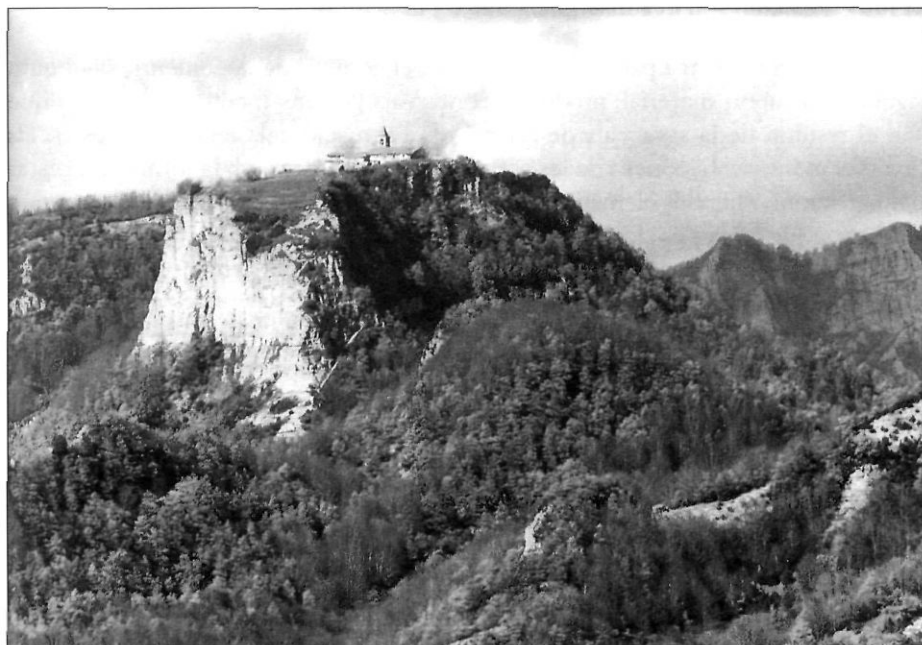
Les primeres notícies històriques del llinatge vescomtal dels Cabrera les tenim amb Gausfred de Cabrera, primer senyor documentat del castell de Cabrera (1002-1017). El seu fill, Guerau I, l'any 1033 es va casar amb Ermessenda de Montsoriu, vescomtessa de Girona, filla d'Amat de Montsoriu. Els seus descendents utilitzaren el títol de vescomtes de Girona i senyors de Cabrera fins que Guerau III de Cabrera (1145-1180) utilitzà el títol de vescomte de Cabrera, un cop extingit el càrrec de vescomte de Girona, que també adoptaren els seus successors i que ha arribat fins als nostres dies.

El llinatge dels Cabrera ha estat lligat històricament amb d'altres títols i estats senyorials per aliances matrimonials, per compres, per creacions de nous títols o bé per herència. Aquest és un aspecte imprescindible per conèixer la història d'aquest fons documental i per poder entendre el fet que hi ha hagi documentació del vescomtat de Cabrera i Bas, comtat d'Osona i de Mòdica que actualment es troben dipositats en d'altres arxius i fons documentals. Les relacions amb d'altres títols i estats senyorials han estat les següents: vescomtat de Girona (casament d'Ermessenda de Montsoriu amb Guerau I de Cabrera, 1033); vescomtat d'Àger (casament de Letgarda, filla del vescomte d'Àger, amb Ponç I de Cabrera, 1067); vescomtat del Baix Urgell (títol que obtingué Guerau II de Cabrera, 1094-1132); comtat a Castella (segons alguns historiadors Ponç II de Cabrera va ser comte a Lleó); comtat d'Urgell (Ponç III de Cabrera va esdevenir comte Urgell pel seu casament amb Marquesa d'Urgell, iniciant la segona dinastia comtal d'Urgell); comtat d'Empúries i vescomtat de Bas (Marquesa de Cabrera es va casar amb Ponç V d'Empúries, 1282); vescomtat de Bas (Bernat





Escut dels Cabrera



Santuari de la Mare de Déu de Cabrera, ubicat en el mateix indret on s'aixecà el castell de Cabrera, del qual solament en queden alguns vestigis escassos.
(Font: Pladevall, Antoni. *La Mare de Déu de Cabrera. Patrona del Cabrerès*. Barcelona: Montblanc-Martín, 1993.)

II de Cabrera l'heretà del seu parent Hug d'Empúries a l'any 1335, posteriorment el va cedir al rei Pere el Cerimoniós, qui li va retornar l'any 1352); comtat de Mòdica (Bernat IV rebé dit comtat com a recompensa a l'any 1393); almiralls de Castella, ducat de Medina de Rioseco i comtat de Melgar (pel casament d'Anna I de Cabrera amb Fadrique Enriquez l'any 1480; aquest matrimoni no va tenir descendència i per pressió reial els vescomtats de Cabrera i Bas, comtat de Mòdica i Osona passaren per herència l'any 1515 al nebot del seu marit, Luis Enríquez y Girón, el qual es va casar amb Anna II de Cabrera, neboda d'Anna I de Cabrera, iniciant el llinatge Enríquez de Cabrera); comtat d'Aitona, posteriorment erigit marquesat d'Aitona (Francesc de Montcada –comte d'Aitona– va comprar gradualment els vescomtats de Cabrera i Bas i comtat d'Osona entre el 1566 i el 1574); i, finalment, ducat de Medinaceli (Maria Teresa de Montcada Benavides y Aragón, marquesa d'Aitona, es va casar l'any 1722 amb el duc de Medinaceli, Luis-Antonio Fernández de Córdoba Figueroa y Spinola de la Cerda. A la mort de la seva mare l'any 1756, Pedro de Alcántara Luis Fernández de Córdoba (Figueroa) de la Cerda i Montcada va heretar el marquesat d'Aitona, el vescomtat de Cabrera i Bas i el comtat d'Osona, juntament amb altres estats agregats dins aquest marquesat).

El fons dels Cabrera: des dels inicis fins a l'actualitat

“Per arxiu familiar i patrimonial entenem el conjunt de documents, sigui quin sigui el seu suport material, produïts i conservats per una família o llinatge, i que són el resultat de la seva vida de relació, de l'actuació dels seus membres en els diversos moments històrics i de les activitats relacionades amb la formació i gestió del patrimoni. Ambdós elements, família i patrimoni, són indestruïbles i no tenen existència històrica per separat. La família no es pot mantenir ni reproduir sense l'existència del patrimoni, el qual, al seu torn, va necessàriament lligat a l'existència de la família.”¹

Del primer període del llinatge Cabrera, quan eren vescomtes de Girona i senyors de Cabrera, no se'n tenen gaires dades i, per tant, es desconeix on i quan es va començar a formar l'arxiu. Probablement, el seu primer emplaçament hauria estat al castell dels Cabrera a la ciutat de Girona (possessió dels vescomtes de Girona), o bé al castell de Montsoriu (possessió dels senyors de Cabrera). Pels treballs arqueològics que s'han realitzat al castell de Montsoriu, sembla ser que difícilment en aquest indret hi hauria hagut un arxiu important anterior al segle XIII, moment en el qual es varen realitzar grans obres de construcció en el castell i es va convertir –ara sí– en el centre de poder del vescomtat de Cabrera. En el transcurs de les excavacions portades a terme l'any 2001, va aparèixer el segell en plom d'una butlla papal del segle XIV procedent, probablement, d'aquest arxiu.

1. FERNÁNDEZ I TRABAL, Josep. “Els arxius familiars i patrimonials. Problemàtica, caracterització i metodologia.” *Lligall* (Barcelona) 4 (1991) p. 5.





Castell de Montsoriu
(Foto: Marcel Font, AHCSF)

La primera notícia documentada de l'arxiu dels Cabrera data de les darreries del segle XIV:

“L'any 1399 tenim constància que Bernardí de Cabrera (que era a Sicília des de feia un any) conservava tots els documents del patrimoni que tenia i posseïa en aquestes parts (d'Osona) en el castell de Montsoriu: *egregius vir* (Bernardí de Cabrera) *sit absens et in partibus ultra marinis, tamen propterea non est verum nec est verosimile quod titulos sive instrumenta secum per maria detulerit cum omnia instrumenta patrimonii quod idem nobilis et egregius vir tenet et possidet in his partibus sint in castro de Montsoriu.*” Associació d'Estudis Torellonencs, de Sant Feliu de Torelló, pergami de numeració vella 440, del 6 de febrer de 1399.²

Per altra banda, Hostalric, com a cúria jurisdiccional del vescomtat de Cabrera, generava documentació que es conservava a càrrec dels seus escrivans, i quan el centre administratiu del vescomtat s'hi traslladà, també s'hi afegí l'arxiu procedent del castell de Montsoriu.

2. COLL I CASTANYER, Jaume. *El Castell de Montsoriu*. Breda: Parròquia de Breda, 1994. p.43

Ja hem vist com l'any 1477 els vescomtats de Cabrera i Bas i els comtats d'Osona i de Mòdica passaren a Anna I de Cabrera que es va casar amb Fadrique Enríquez, gran almirall de Castella, i va establir la seva residència al ducat de Medina de Rioseco. En no tenir descendència les terres varen passar al nebot del seu marit, Luis Enríquez, casat amb Anna II de Cabrera, i s'inicià el llinatge Enríquez de Cabrera. A partir d'aquest moment, el contacte entre els senyors de Cabrera i els seus vassalls va disminuir, i adquirí més importància la figura dels procuradors generals o delegats dels vescomtes. Per aquestes raons, dins del fons del vescomtat de Cabrera i Bas també trobem documentació del llinatge dels Enríquez de Cabrera i del ducat de Medina de Rioseco, per la qual cosa podem suposar que en els segles XV i XVI part de la documentació dels Cabrera es podria haver trobat o generat temporalment fora de Catalunya per tal d'administrar aquests territoris, tot i que Hostalric continuava essent la capital administrativa del vescomtat.

Els deutes dels Enríquez de Cabrera van acabar produint la venda progressiva dels vescomtats de Cabrera i Bas i del comtat d'Osona a Francesc de Montcada, comte d'Aitona, entre els anys 1566 i 1574, però no del comtat de Mòdica, que continuà en mans del llinatge castellà dels Enríquez de Cabrera i actualment del ducat d'Osona. Per aquestes raons, trobem que actualment hi ha documentació original del vescomtat de Cabrera i de Bas i comtat d'Osona i de Mòdica en la secció *Nobleza del Archivo Histórico Nacional* a Toledo, en el fons *Archivo de los Duques de Osuna*.

A partir d'aquest moment, doncs, els vescomtats de Cabrera i Bas i comtat d'Osona deixaren de pertànyer al llinatge dels Cabrera i passaren al llinatge Montcada com a comtes d'Aitona, títol que posteriorment s'erigí en marquesat. Malgrat tot, Hostalric continuà com a capital administrativa del vescomtat fins a l'extinció de les senyories, però tot i així no conservava tot l'arxiu. Es té constància que l'any 1729 l'Arxiu d'Aitona, juntament amb els dels seus estats agregats (casa de Montcada, comtat d'Osona, vescomtats de Cabrera i Bas, baronia de Llagostera, Castellvell i la Llacuna, entre d'altres), estava ubicat al Palau Gralla de Barcelona i que va ser durant el període 1728-1745, amb Luis Antonio Fernández de Córdoba, duc de Medinaceli i marquès consort d'Aitona, quan l'arxiu de la casa d'Aitona es va traslladar a Madrid, sota la direcció de l'arxiver Dionisio Garcia Muñoz de Toledo, de l'Arxiu Medinaceli. Aquesta mesura formava part de la reestructuració administrativa de la Casa de Medinaceli a Catalunya en incorporar-s'hi el patrimoni dels estats d'Aitona. Al Palau Gralla s'hi ubicà la Comptadoria Major de la Casa Ducal, juntament amb la seu del Procurador General de la Casa en el Principat, centralitzant l'administració de les possessions que tenien els Ducs de Medinaceli a Catalunya. Quan l'arxiu de la casa d'Aitona es traslladà al Palau del Prado de Madrid en el seu lloc de Barcelona s'emplaçà l'arxiu de Sogorb-Cardona.

El fet que al segle XVIII es trobés part de l'arxiu dels Cabrera a Madrid es veu del tot justificat en els dos primers rotlles de la documentació microfilmada que es troben actualment a Hostalric, on hi ha tot un seguit de correspondència, datada entre els anys 1728 i 1887, a través de la qual els arxivers de la Casa Medinaceli de Madrid i la Comptadoria Major de la Casa Ducal de Barcelona s'intercanvien documentació. Així mateix, l'any 1776 Manuel Boxados, arxiver major de la Casa Ducal de Medinaceli a Madrid, assignà a Pío Codamira les “44 *papeleras útiles*” que contenien la documentació de Cabrera i Bas, juntament amb d'altres.³

1731, febrer 20. Madrid

Don Dionisio Garcia Muñoz de Toledo, entregara los instrumentos contenidos en esta memoria para remitirlos a Barcelona a fin de que se saquen traslados de ellos, y que se debuelvan aquí los originales.

Marqués de Aitona y de Cogolludo.⁴

A mitjans del segle XIX se centralitzà tot l'arxiu Medinaceli a Madrid en incorporar-s'hi l'arxiu Sogorb-Cardona, en el qual també s'hi trobava documentació de la Comptadoria de Barcelona i els documents que des de l'any 1747 havien generat el marquesat d'Aitona i els seus agregats. Entre aquesta documentació hi havia la procedent dels vescomtats de Cabrera i Bas i comtat d'Osona, que els arxivers del segle XIX havien inclòs erròniament dins la secció “Cardona”. Aquesta secció actualment constitueix l'*Archivo Ducal de Cardona* per disposició testamentària, i en ell s'hi troba “*un inventario de los fondos del condado de Ampurias de 1841 y una serie de inventarios del siglo XVIII de documentos de los antiguos archivos de Castelló d'Empúries, Osona, Bas, etc.*”⁵

Malgrat que els diferents arxius s'han integrat a l'Arxiu General de la Casa de Medinaceli, han conservat fins a l'actualitat la seva agrupació per *Casas* –Aitona, Empúries, Sogorb– mantenint la seva estructura interna (Casa d'Aitona, Secció de Cabrera i Bas). L'actual Duquessa de Medinaceli, Victoria Eugenia Fernández de Córdoba y Fernández de Henestrosa, decidí traslladar l'arxiu a Sevilla a la Casa de Pilatos (1961), i posteriorment es va crear la Fundación Casa Ducal de Medinaceli. Una de les causes principals de la creació de la fundació era impossibilitar la separació o dispersió dels fons documentals que la composaven i així evitar, per exemple, el que havia succeït l'any 1956, en què la secció Cardona de l'arxiu Medinaceli, amb 210 lligalls i actualment *Archivo Ducal de Cardona*, se separà de la resta del fons documental dels Medinaceli en passar la seva propietat a Casilda Fernández de Córdoba y Pablo Blanco, qui ostentava el títol de Duquessa de Cardona després de la mort del seu pare, Luis Jesús Maria Fernández de Córdoba

3. SÁNCHEZ GONZÁLEZ, Antonio. *Documentación de la Casa de Medinaceli: El Archivo General de los Duques de Segorbe y Cardona*. Madrid: Dirección General de Archivos Estatales : Ministerio de Cultura, 1990, p.140.

4. Arxiu d'Hostalric. Secció de Cabrera i Bas. Rotlle 968; fotograma 038; fitxa 17.

5. SÁNCHEZ GONZÁLEZ, Antonio. *Documentación de la Casa de Medinaceli: El Archivo General de los Duques de Segorbe y Cardona*. Madrid: Dirección General de Archivos Estatales : Ministerio de Cultura, 1990, p.230.



y Salabert. El mateix cas s'esdevingué amb els fons del ducat de Lerma, que consta de 133 lligalls, i que per la mateixa causa se separà de l'arxiu dels Medinaceli i va passar a ser propietat de Maria de la Paz Fernández de Córdoba y Fernández de Henestrosá, que heretà el títol de duquesa de Lerma del seu pare.⁶

Tot i aquesta unitat aparent de l'arxiu dels Cabrera, per diverses raons històriques i de relacions entre llinatges trobem que els microfilms que arribaren l'any 2002 a Hostalric no contenen la documentació completa del vescomtat de Cabrera i Bas i del comtat d'Osona, sinó que part de la documentació es troba dispersa. A l'Arxiu Municipal de Sils hi trobem 77 peces documentals que posseïa el senyor Josep Madí i Rusiñol, darrer propietari dels drets de l'Estany de Sils, pertanyents al vescomtat de Cabrera; a l'Arxiu de la Corona d'Aragó s'hi troba documentació relativa als feus del vescomtat de Cabrera i comtat d'Osona, entre d'altres; a l'arxiu del monestir de Poblet s'hi troba microfilmada tota la documentació catalana de l'Arxiu Ducal de Medinaceli; a l'Arxiu Històric Comarcal de Sort hi trobem còpia dels microfilms de la secció "*Cataluña general*" (1206-1761) pertanyent a l'Arxiu Ducal de Medinaceli, en el qual s'hi troba documentació dels vescomtats de Cabrera i Bas i comtat d'Osona, però encara és un fons poc estudiat; a Toledo, a la *Sección Nobleza del Archivo Histórico Nacional*, dins el fons dels Ducs d'Osuna s'hi troba documentació dels vescomtats de Cabrera i Bas i comtat d'Osona i de Mòdica. En aquest mateix arxiu, situat a l'Hospital de Tavera, a Toledo, actualment s'hi troba el fons Medinaceli després d'haver-s'hi traslladat la documentació des de Sevilla.

La lluita d'Hostalric per recuperar l'arxiu

Una part de la documentació del vescomtat de Cabrera es va conservar a Hostalric fins als inicis de la Guerra civil, moment en què la Secció d'Arxius documentals de la Generalitat de Catalunya decidí portar-la a Barcelona per tal de preservar-la. Els bombardejos que afectaren la ciutat comportaren un nou trasllat de la documentació, aquest cop a Viladrau –els seus 3.500 documents ocupaven

6. "[...] a lo largo de la segunda mitad del siglo XVIII y la primera mitad del XIX, justo durante el período de permanencia del Archivo de los estados de Segorbe y Cardona de la Casa Ducal de Medinaceli en Barcelona, se aproximó éste –por su carácter eminentemente administrativo [...]– a la Contaduría Mayor de la Casa en el Principado. Esta contaduría no sólo administraba las posesiones de los duques de Medinaceli en sus estados catalanes de la Casa de Segorbe y Cardona sino que, al mismo tiempo, hacía lo propio con todos los bienes patrimoniales del marquesado de Aytona y sus Casas catalanas agregadas. Como el Archivo de Aytona había sido con anterioridad trasladado a Madrid, quiere esto decir que, desde 1747, quedó unida al Archivo de Barcelona la documentación relativa a Aytona –que se generó y que en algún caso, por necesidad de algún pleito o razón semejante, se transfirió– formando parte del fondo de Segorbe-Cardona. Y, pese a mantener dentro del conjunto, una disposición marginal, cuando –a partir de 1854– se encuentra en Madrid todo el conjunto documental de Barcelona, los archiveros de la segunda mitad del siglo XIX incluyeron, dentro de la secc. "Cardona" (y, en la actualidad, por tanto, se halla en el A.D.C.), toda esa documentación relativa a la Casa de Aytona y sus agregadas catalanes. Tenemos, por ejemplo, probado –a través de las fichas catalográficas que quedaron en el A.D.M.– que los actuales legajos, numerados del 80 al 90, albergan esta documentación que nada tiene que ver con el ducado de Cardona." SÁNCHEZ GONZÁLEZ, Antonio. *Documentación de la Casa de Medinaceli: El Archivo General de los Duques de Segorbe y Cardona*. Madrid: Dirección General de Archivos Estatales: Ministerio de Cultura, 1990. p.230-231.



115 metres lineals— on romangué fins al final de la guerra, quan el *Servicio de Recuperación Bibliográfica y Documental* els retornà a Barcelona, concretament a l'arxiu de la Corona d'Aragó. Uns anys més tard es decretà que aquest fons fos lliurat al Duc de Medinaceli, el qual posseïa el títol de vescomte de Cabrera i Bas i comte d'Osona, i que l'integrà al seu arxiu, de tal manera que actualment els microfilms d'Hostalric no permeten destriar quins documents provenen d'aquesta incorporació i quins ja formaven part de l'antic arxiu ducal.

A la dècada dels 80, la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament d'Hostalric iniciaren converses amb la Fundació Casa Ducal de Medinaceli per tal de crear un centre d'estudis dels fons històrics catalans existents en l'arxiu de la Casa Ducal de Medinaceli a Hostalric i traslladar a l'antic Hospital de Pobres de la vila selvatana, antigament propietat dels Ducs de Medinaceli, la documentació catalana microfilmada. A l'any 1987, l'aleshores alcalde d'Hostalric, Rossend Mas i Agell, i el president de la Generalitat de Catalunya, Jordi Pujol i Soley, signaren un conveni per crear l'Arxiu Històric de la Casa Ducal de Medinaceli a Catalunya, que havia de quedar integrat a la Xarxa d'Arxius Històrics de la Generalitat. Posteriorment, als anys 90, les negociacions es trobaven en un punt mort degut a les dificultats per poder aprovar els estatuts de la Fundació Casa Ducal de Medinaceli a Catalunya, principalment a causa de la titularitat dominical de l'immoble de l'Hospital. A l'any 1992 la Generalitat havia pressupostat una partida per la creació de l'arxiu a Hostalric: microfilmació dels originals, mobiliari i màquina lectora-reproductora de microfilms. Finalment, a l'any 1994 les divergències sobre la titularitat de l'immoble on s'havia d'ubicar l'arxiu va provocar que les converses entre l'Ajuntament d'Hostalric i la Fundació de la Casa Ducal de Medinaceli no arribessin a bon port i s'acabessin. L'Ajuntament estava obert a estudiar diferents vies jurídiques per la cessió de l'ús d'una part de l'antic hospital, però no considerava viable ni oportuna la donació de la titularitat dominical d'aquest immoble.

Tanmateix, la documentació microfilmada corresponent a la secció de Cabrera i Bas, inclosa dins la Casa d'Aitona de l'Arxiu de la Fundació Casa Ducal de Medinaceli, va arribar finalment a Hostalric al setembre de 2002 després de llargs anys de negociacions.

El fons Cabrera i Bas a l'Arxiu Històric d'Hostalric

El fons documental de l'Arxiu Històric d'Hostalric (AHH) està format pel fons Cabrera i Bas provinent del fons de la Casa d'Aitona de l'Arxiu Ducal de Medinaceli. El fons Cabrera i Bas està compostat, aproximadament, per 5.500 documents, que inicialment es van rebre en suport microfilm i que estava format per 61 rotlles. L'Ajuntament d'Hostalric ha digitalitzat la documentació i els 61 rotlles de microfilms s'han materialitzat en un total de 92 cd's i 43.075 fitxers en format jpeg.



El fons està compostat pels documents generats bàsicament per tres senyories feudals, lligades entre si històricament: els vescomtats de Cabrera i de Bas i el comtat d'Osona. El vescomtat de Cabrera es va constituir al segle XI i va perdurar fins el XIX. Geogràficament s'estenia per dues terceres parts de l'actual comarca de la Selva, l'Alt Maresme, l'extrem est del Vallès Oriental i el Collsacabra, a Osona. El vescomtat de Bas passà als Cabrera per herència l'any 1335, i comprenia la Vall d'en Bas i Riudaura, a la Garrotxa. El comtat d'Osona, que comprenia la plana de Vic, fou donat pel rei Pere III a Bernat III de Cabrera. Això fa que el ventall cronològic que comprèn el fons s'estengui des del segle IX al XIX.

A continuació es presenta una breu descripció de la documentació del fons, s'explica com s'ha organitzat des de l'Arxiu Històric d'Hostalric i es descriu la documentació des del punt de vista de la seva tipologia, la seva datació i els llocs a què fa referència.

Organització de la documentació del fons Cabrera i Bas a l'AHH

Des de l'arribada de la documentació a Hostalric s'ha estat treballant per elaborar un inventari i poder fer accessible la documentació.

Per facilitar la cerca de documentació s'ha creat una base de dades específica de l'inventari que reflecteix tots els elements de cada document i permet fer cerques avançades amb els seus corresponents llistats.

Per realitzar l'inventari de tota la documentació s'han tingut en compte els següents camps: signatura topogràfica, data del document, lloc de datació, lloc a què es refereix, descripció, tipus de document i observacions.

Signatura topogràfica: en un principi la signatura de cada document permetia la seva localització en la documentació microfilmada i era representada pel número de rotlle, els respectius fotogrames i el número de lligall segons la catalogació original dels documents. Un cop la documentació s'ha digitalitzat hi ha una nova signatura topogràfica, representada pel número de CD el qual pertany i el seus fitxers en format jpeg.

Data: s'especifica la data del document. En cas que es tracti d'una temporalitat s'especifica la data d'inici i la data de fi, fent referència a l'any, mes i dia. En alguns casos el document no especifica la data o només se n'especifica l'any; en aquests casos s'han deixat els camps buits.

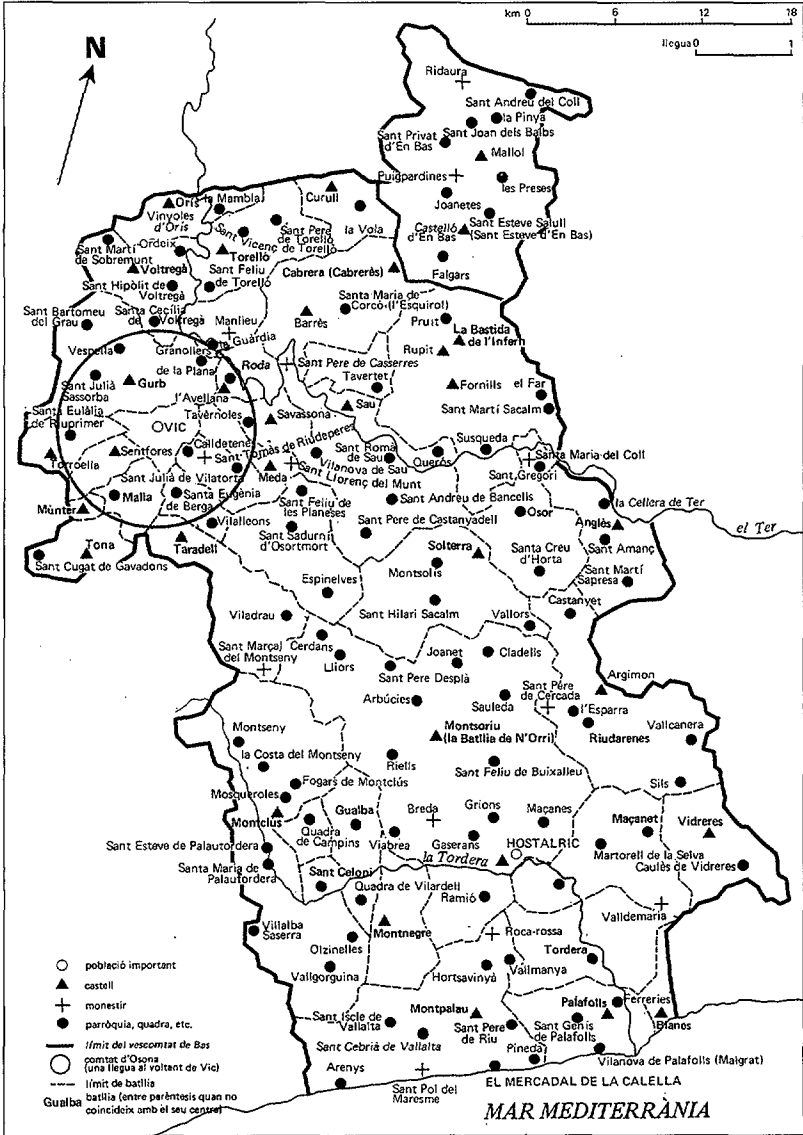
Lloc de datació: s'especifica el lloc en el qual es va datar el document original.

Llocs de referència: per representar el llocs a què fa referència el document s'ha creat un quadre de classificació basada en les possessions preses l'any 1527 pels representants de Federico Enríquez, almirall major de Castella i vescomte de Cabrera, de les jurisdiccions de cadascun dels llocs i viles dels vescomtats de Cabrera i Bas⁷.

7. PONS I GURI, Josep M. "Les jurisdiccions dels vescomtats de Cabrera i Bas, l'any 1527". *Separata de la Revista de Dret Històric Català, volum I* (Barcelona 2001) [Arenys de Mar], (2002).



A partir d'aquestes preses de possessions s'ha estructurat el quadre de classificació en tres grans grups: vescomtat de Cabrera, vescomtat de Bas i comtat d'Osona. Cadascun d'aquests grans grups està format per les seves batllies o castells i els corresponents llocs. A més a més, hi ha el comtat de Mòdica, el castell de Voltregà i la ciutat de Vic.



Domini catalans de la casa de Cabrera a mitjan s.XIV (1350-63): el vescomtat de Cabrera amb el comtat d'Osona i el vescomtat de Bas. (Font: Gran Enciclopèdia Catalana)



En el vescomtat de Cabrera s'hi troben els castells o batllies següents, amb els seus corresponents llocs:

- Castell i vila d'Hostalric.
- Batllia de n'Orri: Arbúcies, Breda, Cerdans, Gaserans, Grions, Gualba, Massanes, Ramió, Riells, Sant Feliu de Buixalleu i Viabrea.
- Batllia de Riudarenes: l'Esparra, Mallorquines, Riudarenes, Sils i Vallcanera.
- Castell d'Anglès: Anglès i la Cellera.
- Vall d'Osor.
- Castell de Vidreres: Vidreres i Caulès.
- Batllia de Maçanet: Maçanet i Sant Pere de Martorell.
- Castell i vila de Blanes.
- Castell de Palafolls: Malgrat, Palafolls i Santa Susanna.
- Castell de Montpalau: Arenys, Calella, Canet, Hortsavinyà, Pineda, Sant Cebrià de Vallalta, Sant Pol i Vallmanya.
- Batllia de Tordera: Tordera i Fogars de la Selva.
- Castell de Montclús: Campins, Costa de Montseny, Fogars de Montclús, Montseny, Olzinelles, Sant Esteve i Santa Maria de Palautordera, Sant Celoni, Vallgorguina i Vilardell.

En el vescomtat de Bas els llocs següents:

- Falgars d'en Bas.
- Joanetes.
- Mallol.
- Pinya.
- Puigpardines.
- Riudaura.
- Sant Esteve d'en Bas o Salull.
- Sant Privat d'en Bas.

En el comtat d'Osona:

- Castell de Torelló: Casserres, Espinelves, Manlleu, Sant Bartomeu del Grau, Sant Feliu de Torelló, Sentfores, Sant Pere de Torelló, Sant Vicenç de Torelló i Sau.
- El Cabrerès: Pruït, Roda de Ter, Rupit, Sant Julià de Cabrera, Sant Llorenç Desmunts, Sant Martí ses Corts i Santa Maria de Corcó.

Descripció: de cada document s'ha fet un resum en el qual s'exposen breument els punts importants del contingut del document.

Tipus de document: s'especifica cada document de quin tipus és.

Observacions: s'hi anoten especificitats del document que són importants i no tenen cabuda en els altres camps, com per exemple si tenen relació amb d'altres documents, l'estat del document, excepcionalitats, etc.

Un cop organitzada la documentació s'han introduït els documents digitalitzats a la base de dades i així, facilitar la consulta del fons. El resultat final és un inventari totalment informatitzat amb una interfície fàcil i agradable que permet a qualsevol usuari fer les cerques i consultar els documents de forma ràpida, àgil i eficient.



Descripció de la documentació

El fons Cabrera i Bas té una gran importància dins del patrimoni documental català. Es tracta d'un fons amb gran quantitat d'informació sobre els territoris de les comarques de la Selva, Garrotxa, Osona, Maresme i Vallès Oriental. Quantitativament és un fons bastant generós, exactament hi ha identificats 5.484 documents, i el seu contingut és rellevant per l'estudi de la història dels territoris dels vescomtats de Cabrera i Bas, del comtat d'Osona i del comtat de Mòdica.

Per descriure la documentació del fons Cabrera i Bas ens centrarem en tres aspectes principals: la seva tipologia, la seva datació i els topònims dels documents.

Tipologia de la documentació

Les tipologies documentals del fons són les típiques que es poden trobar a molts altres arxius patrimonials: privilegis, testaments, censos, correspondència, plets i processos judicials, compra-vendes, etc.

Si representem en un quadre els nombre de documents de les principals tipologies trobades en el fons Cabrera i Bas, tenim el següent resultat:

Tipus de document	Nombre de documents
Extractes de documents	2051
Correspondència	563
Plets i processos judicials	399
Obligacions	319
Donacions i cessions de béns	237
Compra-venda de béns immobles	167
Privilegis reials i altres	158
Àpoques	152
Censos	98

Un tret diferencial respecte d'altres fons de les mateixes característiques és una gran quantitat d'extractes de documents escrits per diversos arxivers durant el segle XVIII. Majoritàriament són extractes de documents medievals que en alguns casos els originals també es troben en el fons, de manera que ens trobem amb documents amb contingut duplicat: per un costat tenim l'extracte datat del segle XVIII i per l'altre el document original.

També hi ha un nombre considerable de correspondència, majoritàriament de dates avançades, segle XIX, entre la comptadoria de la Casa i Estats de Medinaceli a Barcelona i l'arxiver de la Casa Ducal de Medinaceli. Majoritàriament, les cartes són peticions de consulta de documents i de l'existència de certs documents a l'arxiu.

Com a tercera tipologia documental important trobem els plets i processos judicials. Entre ells cal destacar el procés judicial dut a terme a la Reial Audiència de Barcelona entre el vescomte de Rocabertí i l'almirall de Castella sobre els vescomtats de Cabrera i Bas, el comtat de Mòdica i sobre els successors i legítims hereus de Bernat de Cabrera durant el segle XVI. Un altre plet destacable és el que va tenir lloc també a la Reial Audiència de Barcelona entre l'almirall de Castella i el marquès d'Aitona sobre la compra dels vescomtats de Cabrera i Bas i el comtat d'Osona, feta el 1572.

Datació de la documentació

Els documents del fons Cabrera i Bas tenen una cronologia molt àmplia, des del s. IX al XIX; no obstant, el major gruix de documentació la trobem el s. XIV. Si mirem el quadre que tenim a continuació veurem que una cinquena part dels documents són datats entre el 1300 i el 1399. Si acotem més les dades trobem que dels 1454 documents del s. XIV, 832 són de la primera meitat i 622 de la segona. També cal tenir en compte el nombre de documents dels segles XVI i XVII.

Període de temps	Nombre de documents
s. IX	5
s. X	6
s. XI	56
s. XII	88
s. XIII	417
s. XIV	1454
s. XV	431
s. XVI	822
s. XVII	887
s. XVIII	376
s. XIX	425
Sense data	520

En definitiva, la major part dels documents van ser produïts entre els segles XIV i XVII, essent els segles IX a XI els menys representatius del fons.

Llocs de referència de la documentació

Com s'ha comentat a la introducció, el fons Cabrera i Bas està compost per la documentació del vescomtat de Cabrera, el vescomtat de Bas, el comtat d'Osona i el comtat de Mòdica (situat a l'illa de Sicília). Quantitativament, del vescomtat de Cabrera és del que hi ha més documentació, exactament 2588 documents. Seguidament tenim el vescomtat de Bas amb 461, el comtat d'Osona amb 489, i per últim, el comtat de Mòdica amb 37 documents.

No ens ha d'estranyar la diferència quantitativa de la documentació dels diferents vescomtats perquè el vescomtat de Cabrera és el més extens de tots ells, ja que abarca des de la zona costanera d'Arenys, Calella, Malgrat i Blanes fins a poblacions com Osor i Anglès, passant per Hostalric, Riudarenes o Vidreres.

Vescomtat de Cabrera

Concretant el nombre de documents del vescomtat de Cabrera per castells o batllies tenim el següent quadre:

Lloc de referència	Nombre de documents
General vescomtat de Cabrera	454
Castell de Montpalau	449
Castell de Montclús	341
Castell i vila d'Hostalric	209
Castell i vila de Blanes	206
Castell de Palafolls	204
Batllia de Riudarenes	195
Batllia de n'Orri	170
Castell de Vidreres	100
Castell d'Anglès	81
Batllia de Maçanet	71
Batllia de Tordera	67
Vall d'Osor	41
TOTAL	2588

Deixant de banda els documents que fan referència al vescomtat en general, tenim que dels llocs on es té més documentació són del castells de Montpalau i de Montclús. Sota la protecció del castell de Montpalau hi havia part de la comarca del Maresme, i englobava poblacions tan importants com Arenys, Calella, Canet, Pineda, Sant Iscle i Sant Cebrià de Vallalta o Sant Pol de Mar. D'aquestes, les poblacions amb més nombre de documents són Canet de Mar, Arenys i Calella.



Pel que fa al castell de Montclús, ocupava la part est de l'actual comarca del Vallès Oriental. Algunes de les poblacions del castell eren Campins, Fogars de Montclús, Montseny, Sant Esteve i Santa Maria de Palautordera, Sant Celoni i Vilalba Sasserra. Podem dir que quasi la meitat dels documents del castell de Montclús pertanyen a Sant Celoni, ja que d'aquesta població es tenen 150 dels 341 documents de tota l'àrea del castell de Montclús.

Cal destacar també el nombre de documents del castell i vila d'Hostalric, del castell i vila de Blanes i del castell de Palafolls, amb un nombre de poc més de 200 documents cadascun, quantitat que reflexa la importància històrica d'aquests castells i viles.

Vescomtat de Bas

Si ens fixem en els llocs que formen el vescomtat de Bas tenim el següents nombres de documents:

Lloc de referència	Nombre de documents
General vescomtat de Bas	266
Puigpardines	61
Sant Esteve d'en Bas o Salull	51
Sant Privat d'en Bas	30
Mallol	20
Falgars d'en Bas	16
Riudaura	14
Joanetes	3
TOTAL	461

Del vescomtat de Bas destaca el nombre de documents dels llocs de Puigpardines i de Sant Esteve d'en Bas, anomenat també de Salull, que va ser un dels nuclis més importants del vescomtat. Dins els seu terme es troba Castelló d'en Bas, lloc on s'alcen les restes de l'antic castell dels vescomtes, amb la seva església de Sant Miquel de Castelló. A més, Sant Esteve va ser centre de batllia els segles XII i XIII.

Comtat d'Osona

Finalment, pel que fa al comtat d'Osona veiem que el major nombre de documents recau en el castell de Torelló, tot i que del Cabrerès i de Vic també hi ha una important documentació.

Lloc de referència	Nombre de documents
Castell de Torelló	232
El Cabrerès	70
Vic	87
General comtat d'Osona	100
TOTAL	489

De les poblacions del comtat d'Osona, cal destacar la ciutat de Vic, amb 87 documents, i la parròquia i castell de Sentfòres, amb 149 documents.

El castell de Sentfòres es trobava situat al municipi de Vic i el posseïa una família de cavallers anomenada Sentfòres. El 1362 el va comprar Bernat III de Cabrera. La dualitat del domini entre els Cabrera i els bisbes de Vic va ser causa de continus plets entre els dos senyors entre els segles XIV i XV.

Perspectives de futur

Fins al dia d'avui el fons Cabrera i Bas havia estat poc consultat degut a la seva llunyania i a l'inconvenient d'haver-se de desplaçar per accedir a la documentació. En aquests moments els documents ja són a l'abast dels estudiosos i investigadors de Catalunya.



Sala de consulta de l'Arxiu Històric d'Hostalric

Des de l'arribada del fons documental a l'Arxiu Històric d'Hostalric s'ha estat treballant amb l'inventari dels documents per poder fer accessible el fons a historiadors, investigadors i persones interessades. La digitalització dels microfilms i la informatització de l'inventari han facilitat l'accés a la documentació. El resultat de la creació de la base de dades possibilita un accés ràpid i fàcil a cada document, i la interfície deixa fer tantes cerques com camps existeixen, i permet fer-les per un o més camps.

Aquest any s'ha firmat un conveni entre l'Ajuntament d'Hostalric, el departament d'Història Medieval de la Universitat de Girona i el Consell Comarcal de la Selva per tal d'incentivar l'estudi del fons mitjançant una beca d'estudis de doctorat.

Esperem que l'organització, descripció i informatització del fons Cabrera i Bas realitzat per l'AHH obri les portes a noves investigacions i estudis de la nostra història i permeti donar a conèixer la importància històrica de la casa vescomtal dels Cabrera en la història medieval del nostre país.

Bibliografia

- COLL I CASTANYER, Jaume. *El Castell de Montsoriu*. Breda: Parròquia de Breda, 1994.
- COSTA, Lluís. "El patrimoni català dels Medinaceli, més a l'abast". *Quaderns de la Selva*. núm. 12 (2000).
- DDAA. *Catalunya romànica* [director: Antoni Pladevall i Font]; Barcelona : Fundació Enciclopèdia Catalana, 1984-1998. Volums III i IV.
- DDAA. *Gran geografia comarcal de Catalunya* [director: Max Cahner]; Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1991-1996. Volums 3 i 8.
- FERNÁNDEZ I TRABAL, Josep. "Els arxius familiars i patrimonials. Problemàtica, caracterització i metodologia". *Lligall* [Barcelona] 4 (1991).
- FONT, Gemma; MATEU, Joaquim; PUJADAS, Sandra; TURA, Jordi; RUEDA, Josep Manuel. *El castell de Montsoriu*. Santa Coloma de Farners: Consell Comarcal de la Selva, 2000.
- PONS I GURI, Josep M. "Les jurisdiccions dels vescomtats de Cabrera i Bas, l'any 1527". *Separata de la Revista de Dret Històric Català, volum I* (Barcelona 2001) [Arenys de Mar], (2002).
- PONS I GURI, Josep M. "Hostalric, capital i arxiu del Vescomtat de Cabrera". *Quaderns de la Selva*. núm. 14 (2002).
- SÁNCHEZ GONZÁLEZ, Antonio. *Documentación de la Casa de Medinaceli: El Archivo General de los Duques de Segorbe y Cardona*. Madrid : Dirección General de Archivos Estatales: Ministerio de Cultura, 1990.
- ZAMORA I ESCALA, Jaume Enric. "El salvament dels arxius catalans durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939)". *Lligall* [Barcelona] 16 (2000).